

TOTEM

Tidsskrift ved Religionsvidenskab,
Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet
Nummer 57, forår 2026
© Tidsskriftet og forfatterne, 2026

Seminar B: Spiritualitetens frugter: funktionelle tilgange til spirituelle tanker og teknikker

Om forholdet mellem alternativ behandling og religion

En kortlægning af alternative behandleres brug af religiøse elementer

Af stud. mag.
Amalie Holmquist Knudsen

Indhold

Indledning	1
Case: Krop-sind-ånd messen	1
Litteraturreview	1
Begrebsafklaring	2
Teori	3
Metode	5
<i>Empiriindsamling</i>	5
<i>Kodningsstrategi</i>	6
Resultater	7
<i>Forhold til etableret religion</i>	7
<i>Religiøs funktionalitet</i>	8
<i>Religiøs praksis og ritualisering</i>	9
<i>Religiøse referencer og symbolik</i>	10
<i>Trosforestillinger og verdenssyn</i>	12
Analyse	13
Diskussion	15
Metodekritik	18
Konklusion	20
Litteraturliste	21

Indledning

I store dele af den vestlige verden søger et stigende antal alternativ behandling, og Danmark er ingen undtagelse. Op mod halvdelen af den voksne befolkning i Danmark har modtaget alternativ behandling (Ahlin 2007, 7). Derfor er det ingen overraskelse, at der hvert år tiltrækkes mange gæster, når krop-sind-ånd messen byder velkommen til sit arrangement. På messen i Aarhus kan man møde udstillere, der tilbyder både kropsbehandling, energiarbejde, spirituel vejledning og coaching (Daninfo.dk 2025).

Derfor vil jeg i denne opgave kortlægge, hvordan udstillere fra krop-sind-ånd messen i 2025 inkorporerer religiøse elementer på deres hjemmesider. På baggrund af kortlægningen vil jeg diskutere hvad empirien kan vise om forholdet mellem alternativ behandling, spiritualitet og religion. Nogle forskere peger på en skarp skelnen mellem religion og spiritualitet. Andre mener, at grænserne er flydende, hvilket gør det relevant at undersøge, hvordan alternative behandlere i dag bevæger sig mellem disse fænomener.

Case: Krop-sind-ånd messen

På hjemmesiden for krop-sind-ånd messerne, præsenteres de som ”Danmarks største holistiske og spirituelle fællesskab” (Daninfo.dk 2025). Her beskrives, at de er førende indenfor holistiske messer i Danmark, hvor kan man møde udstillere og foredragsholdere indenfor alternativ behandling, personlig udvikling, helse og spiritualitet (ibid). På messen i Aarhus i september 2025 tilbød udstillerne både foredrag, workshops og minikurser (Daninfo.dk 2025).

At de kalder sig det største holistiske og spirituelle fællesskab vidner om, at det er relevant at undersøge, hvordan alternativ behandling hænger sammen med spiritualitet og religiøsitet. For når man kigger på udstillernes egne hjemmesider, bliver man mødt af mange forskellige indtryk og symboler som engle, krystaller, figurer fra østlige religioner og meget andet.

Litteraturreview

Lars Ahlin er en af de forskere, der har undersøgt alternative behandlere i en dansk kontekst. Hans studie havde til formål at kortlægge religiøsitet i Aarhus, herunder grupper der ikke passer ind i klassiske forståelser af religion. Ahlin fokuserede særligt på New Age grupper (Ahlin 2007, 9).

New Age er et bredt fænomen uden en anerkendt definition. I dag får de fleste associationer i retning af messer som krop-sind-ånd (ibid., 10). På baggrund af en spørgeskemaundersøgelse blandt alternative behandlere i Aarhus viste Ahlin, at næsten alle alternative behandlere kan karakteriseres som spirituelle, fordi de deler forestillinger om guddommelighed, liv efter døden samt regelmæssig bøn og meditation. Ahlin beskriver det ikke som traditionel religiøsitet men som en ny form for spiritualitet, der kombinerer elementer fra østlige religioner, teosofi og humanistisk psykologi. For mere end halvdelen af behandlerne har spiritualitet en vigtig funktion i deres behandling (ibid., 150). Undersøgelsen viste også, at alternative behandlere sandsynligvis fungerer som en form for kanal for udbredelsen af spirituelle trosforestillinger, fordi to tredjedele af behandlerne praktiserer spirituel vejledning (ibid., 152-153).

Ahlins projekt var inspireret af Linda Woodhead og Paul Heelas undersøgelse af spirituel praksis i Kendal, England, hvor de undersøgte, det de kalder den *spirituelle revolution*. De peger på, at der ses en dalende religiøs indflydelse i vestlige samfund, og i stedet en stigning i spiritualitet. Dette har ført til, at der er sket en *subjektiv vending* og et kulturelt skift, hvor mennesker skifter fra at leve deres liv ud fra eksterne roller, pligter og krav til et liv levet ud fra egne subjektive oplevelser (Heelas og Woodhead 2021, 1-2). Deres studie i Kendal viste, at deltagelse i institutionaliseret religion er faldende, mens spiritualitet orienteret mod selvet og personlig udvikling er voksende (ibid., 3-4). Det kan forstås som en transformation af det religiøse felt, hvor autoritet flyttes fra ydre institutioner til det indre liv (ibid., 10-11).

Samlet peger studierne på, at alternativ behandling udgør et centralt felt, hvor spiritualitet kommer til udtryk, praktiseres og formidles gennem begreber, der ofte trækker på både religiøse og spirituelle traditioner. Derfor vil jeg bruge studierne som inspiration i min undersøgelse. I begge studier er der fokus på, hvordan spiritualitet adskiller sig fra religion, men ikke nær så meget på, hvorvidt der ses spor af begge dele blandt alternative behandlere.

Begrebsafklaring

I opgaven skelner jeg mellem *alternativ behandling*, *spiritualitet* og *religiøsitet*, og jeg vil her redegøre for begreberne individuelt. Først i opgaven henviser jeg til udstillere på krop-sind-ånd messen, men i størstedelen af den bruger jeg begrebet alternativ behandling, fordi det i langt de fleste tilfælde dækker deres praksisser.

Alternativ behandling betegner en bred vifte af sundhedspraksisser, der placerer sig uden for det etablerede sundhedsvæsens anerkendte former for forebyggelse, diagnostik og behandling (Ahlin 2007, 27). Alternativ behandling kan også forstås som et kulturelt og meningsskabende system, der kombinerer forestillinger om det naturlige, vitalistiske livsenergi, videnskabelig legitimering og spiritualitet. Sundhed forstås ikke alene som fysisk og mental velvære, men som en helhedstilstand, der også rummer eksistentiel mening og forbindelse til større sammenhænge (Kaptchuk 1998, 1061-1063).

I alternative behandlingsmiljøer vurderes religion ofte negativt, mens spiritualitet tillægges positive værdier. Spiritualitet forstås her som et individuelt, erfaringsbaseret og udogmatisk forhold til det spirituelle eller guddommelige, ofte adskilt fra institutionaliseret religion. Religiositet knyttes derimod til etablerede religioner og forstås mere som dogmatiske trosforestillinger (Ahlin 2007, 27-29).

I denne opgave anvendes distinktionen mellem alternativ behandling, spiritualitet og religiositet analytisk til at vise, hvordan alternative behandlingsformer trækker på religiøse forestillinger, uden nødvendigvis at præsentere tilhørsforhold til religiøse institutioner. Spiritualitet fungerer dermed som et grænsebegræb, der muliggør religiøs meningsdannelse i en form, der kan præsenteres som individuel, udogmatisk og forenelig med praksis i moderne samfund.

Teori

I dette afsnit vil jeg præsentere tre teoretiske perspektiver, der tilsammen muliggør en analyse af, hvordan religiositet og spiritualitet kommer til udtryk i alternative behandleres praksis. Teorierne udfordrer forestillinger om religion som entydigt og institutionelt og fremhæver, hvordan religion forskydes mod individuelle praksisformer.

Meredith McGuire har bidraget til forståelsen af spiritualitet i relation til individuel religion i en social og historisk kontekst. Hun problematiserer antagelsen om, at spiritualitet udelukkende refererer til en privat dimension og viser, hvordan analyser af spiritualitet kan vise både private og offentlige former for religion i moderne samfund (McGuire og Barker 2008, 215). Spiritualitet forstås ikke som et nyt fænomen, men som en analytisk måde at begrebsliggøre individuel tilknytning til religion, der giver plads til større mangfoldighed (ibid.).

Med inspiration fra Thomas Luckmann peger McGuire på, at religion i moderniteten ikke forsvinder, men forskydes fra institutionelle rammer til individets egne

meningssystemer. Denne forskydning indebærer ofte en reduktion af det transcendent men en forøgelse af personlig religiøs erfaring (ibid., 216). Kategorien *spirituel men ikke religiøs* er derfor interessant, da den udfordrer forventninger om overensstemmelse mellem institutionel religion og faktisk praksis (ibid., 217). Dog advarer McGuire mod ukritisk at anvende sådanne betegnelser analytisk, da spiritualitet ofte fungerer som positivt ladet i modsætning til religion (ibid., 218-219).

McGuire identificerer fire fællestræk mellem fortidig og nutidig spiritualitet. For det første eklekticisme, hvor individer kombinerer elementer fra forskellige religiøse og kulturelle traditioner i deres personlige praksis (ibid., 223). For det andet fokus på materialitet og kropslighed, hvor kroppen spiller en vigtig rolle for meningskabelse (ibid., 225). For det tredje er spiritualitet tæt forbundet med bekymringer, der relateres til problemer som sundhed, relationer og livsudfordringer (ibid., 226). For det fjerde opblødes grænserne mellem det hellige og profane, da religiøse symboler og praksisser integreres i hverdagen i stedet for at være afgrænset til bestemte kontekster (ibid., 227). Samlet viser dette en forståelse af spiritualitet som *levet religion* mere end alternativ til religion (ibid., 228-229).

Disse perspektiver rejser spørgsmål om, hvordan religiøsitet kan forstås i moderne samfund. I den forbindelse udfordrer Rodney Stark den klassiske *sekulariseringstese*, der påstår, at modernisering fører til et fald i religiøs tro og praksis (Stark 1999, 249-251). I stedet argumenterer han for, at religion ikke forsvinder men ændrer form. Spørgsmålet er derfor ikke, hvorvidt mennesker stopper med at tro, men hvorfor religiøsitet i stigende grad løsrives fra institutioner (ibid., 254). Han beskriver, at tidligere perioders religiøsitet ofte var selektiv og præget af folkelige elementer frem for doktrinær konsistens (ibid., 254-255). Altså udfordres forestillingen om, at nutidens former for religiøsitet udgør et radikalt brud med fortiden. Stark introducerer begrebet *subjektiv religiøsitet* som et alternativ til klassiske definitioner af religion. Begrebet gør det muligt at analysere religiøse eller spirituelle forestillinger, der er inkorporeret i hverdagslivet uden for institutionelle rammer, men tilpasset individuelle behov (ibid., 263-264). Samlet peger Stark på, at modernitet ikke fører til irreligiøsitet, men til at religion transformeres i nye sociale sammenhænge, hvor grænserne mellem religiøsitet, spiritualitet og hverdagspraksis bliver mere flydende (ibid., 268).

Hvis religion transformeres, bliver det relevant at skelne mellem forskellige former for religiøs tro. Woodhead og Heelas skelner mellem det, de kalder *life-as religion* og *subjective-life spirituality* (Heelas og Woodhead 2021, 1). *Life-as religion* betegner

religiøse former, hvor individet forstår sit liv som indlejret i en givet, objektiv orden. Her er mening, autoritet og sandhed placeret uden for individet i tradition, institution, doktrin og kollektive normer (ibid., 3-4). *Subjective-life spirituality* repræsenterer derimod en spirituel orientering, hvor det subjektive liv, individets erfaringer og personlige livshistorie udgør den primære kilde til autoritet. I stedet for at leve sit liv efter faste normer, forventes individet at være tro mod sig selv og følge egne oplevelser (ibid., 4-5). Dette skel er ikke identisk med en simpel modsætning mellem religion og spiritualitet, men fungerer som et analytisk redskab til at forstå, hvordan bestemte udgaver af det hellige har større succes end andre i moderne samfund (ibid., 5-6).

Woodhead og Heelas udvikler *subjektiveringstes* som forklaring på, hvordan sekularisering og sakralisering kan sameksistere i moderne samfund. I stedet for at forstå sekularisering som et tab af religion argumenterer de for, at der er tale om en forskydning, hvor det hellige lokaliseres fra institutionelle former for religion til subjektive former for spiritualitet. Som beskrevet tidligere peger de derfor på, at moderne kulturer er præget af en subjektiv vending, hvor individets indre liv og erfaringer tillægges stigende betydning som primære kilder til autoritet (ibid., 77-78). Altså favoriseres *subjective-life spirituality*, mens *life-as religion* mister kulturel gyldighed. Pointen er ikke, hvorvidt mennesker bliver mindre religiøse eller mere spirituelle, men at religiøse tilhørsforhold i stigende grad bliver mere subjektive og erfaringsbaserede (ibid., 78).

Metode

Denne opgave er en kortlægning af, hvordan alternative behandlere fra krop-sind-ånd messen i Aarhus 2025 inkorporerer religiøse elementer i deres praksis. Undersøgelsen udføres som en eksplorativ, kvalitativ tekstanalyse af, hvordan religion fremgår på hjemmesiderne, enten gennem tekst eller visuelle symboler. Tilgangen er valgt med henblik på at identificere bestemte mønstre, frem for at teste hypoteser (Bryman 2016, 584). Formålet med undersøgelsen er ikke at afgøre, om religion og alternativ behandling blandes, men at skabe et systematisk overblik over, hvordan religiøse begreber og symboler kommer til udtryk. Undersøgelsen danner grundlag for den efterfølgende analyse og diskussion af forholdet mellem alternativ behandling, spiritualitet og religiøsitet.

Empiriindsamling

På krop-sind-ånd messen i Aarhus i 2025 deltog 86 udstillere. I denne opgave anvendes hjemmesidetekster fra disse som empiri, da hjemmesiderne fungerer som primære

offentlige selvfrestillinger. På hjemmesiderne formidles forståelser af egen praksis, og derfor er det et centralt sted at undersøge, hvordan religiøse elementer indgår i alternativ behandling.

Ud af de 86 udstillere har jeg indsamlet empiri fra 55 hjemmesider. De resterende udstillere er fravalgt på baggrund af en række kriterier, herunder hjemmesider der udelukkende fungerer som webshops, hjemmesider der udelukkende udbyder forskellige uddannelser, udstillere der hverken har en hjemmeside eller en tilgængelig facebook-side, samt hjemmesider der ikke var tilgængelige under indsamlingen.

Fravalgene er foretaget for at sikre en analytisk relevant empiri. Fra de udvalgte hjemmesider er der indsamlet tekst fra forsider, beskrivelser af behandleren samt beskrivelser af de behandlinger, der tilbydes.

Kodningsstrategi

For at skabe overblik over empirien er hjemmesideteksterne rensat for billeder og kodet i NVivo. Jeg har udarbejdet en kodemanual bestående af fem primærkoder med tilhørende underkoder (Bilag 2). Primærkoderne er: *forhold til etableret religion, religiøs funktionalitet, religiøs praksis og ritualisering, religiøse referencer og symbolik*, samt *trosforestillinger og verdenssyn*.

Den tematiske kodning anvendes som et redskab til systematisk at strukturere materialet og identificere gentagende temaer og mønstre på tværs af empirien (Bryman 2016, 245).

Jeg har gennemført kodningen i to trin. I første kodning blev hver hjemmeside-tekst sorteret efter primærkoderne for at skabe et overblik over, hvordan empirien fordeles sig tematisk. I anden kodning blev empirien inden for hver primærkode yderligere kodet efter underkoderne med henblik på at opstille kortlægningen.

En del af kodningen er foretaget uden for NVivo, fordi den omfatter en registrering af visuelle religiøse symboler på hjemmesiderne. Her har jeg udarbejdet et skema, hvor forekomsten af forskellige symboler er markeret på tværs af hjemmesiderne. Denne oversigt fungerer som underkoden *visuelle religiøse markører* under primærkoden *religiøse referencer og symboler* og er vedlagt som bilag 4.

Jeg har valgt at anvende en mere udforskende tilgang til empirien, for udelukkende at synliggøre hvilke religiøse elementer der faktisk ses i materialet. På den baggrund fungerer følgende spørgsmål som analytiske pejlemærker for kortlægningen:

1. Hvilke religiøse og spirituelle elementer ses på hjemmesiderne?
2. Hvordan kombineres eller fortolkes religiøse traditioner og forestillinger?
3. Hvordan anvendes religiøse elementer i beskrivelser af behandling og helbredelse?

Spørgsmålene har ikke til formål at teste én bestemt hypotese, men at systematisere kortlægningen, og synliggøre mønstre i empirien.

Resultater

I det følgende vil jeg præsentere kortlægningen af, hvordan forskellige religiøse elementer, begreber og symboler forekommer på hjemmesiderne. Kortlægningen baseres på kodemanualen og har til formål at skabe et overblik over fundene i empirien. Grundet omfanget af denne opgave er der kun plads til få eksempler pr. kategori.

Vedhæftet som bilag er URL-liste over hjemmesiderne i alfabetisk rækkefølge (Bilag 1), oversigt over primærkodernes forekomster (Bilag 2) og oversigt over alle underkodernes forekomster (Bilag 3).

Forhold til etableret religion

Denne primærkode har til formål at kortlægge, hvordan alternative behandlere positionerer sig i forhold til etableret religion. I alt forekommer koden på 15 hjemmesider med 33 kodet referencer.

Afstandtagen

Underkoden *afstandtagen* forekommer på 6 hjemmesider med i alt 9 referencer og dækker forskellige forhold til etableret religion. På tværs af hjemmesiderne kritiseres religion, når den forbindes med dogmer og institutionel autoritet. I nogle tilfælde kritiseres verdensreligionerne for ulogisk indhold samtidig med, at det fremhæves, at der bag disse gemmes meningsfulde perspektiver (URL: 20). Andre steder beskrives et personligt brud med en kirkelig institution, hvor Kristendommen fremstilles som en direkte kilde til uro (URL: 36). Bestemte centrale kristne dogmer afvises også i enkelte tilfælde, herunder Treenigheden (URL: 1).

Integration eller inspiration

Underkoden *integration eller inspiration* forekommer på 13 hjemmesider med i alt 14 referencer og dækker tilfælde, der direkte trækker på religiøse traditioner eller forestillinger, dog uden at placere sig inden for en institutionel ramme.

I empirien ses både kristne og østlige religiøse elementer, som fortolkes og anvendes. Kristne begreber som Helligånden og engle integreres i terapeutiske sammenhænge, hvor relationen til det guddommelige formidles gennem personlig erfaring (URL: 1, 8). Samtidig trækkes der på traditioner som vedisk astrologi og shamanisme, der præsenteres som redskaber løsrevet fra deres oprindelige religiøse kontekster og anvendt med fokus på individuel transformation (URL: 15, 35).

Perennialisme

Underkoden *perennialisme* forekommer på 4 hjemmesider med i alt 8 referencer. Perennialisme betegner en forståelse af religion og spiritualitet, hvor alle religioner anses for at stamme fra den samme universelle sandhed (Risager 2024).

På flere hjemmesider kommer dette til udtryk ved, at kærlighed eller en universel åndelig enhed fremstilles som den egentlige religion. Forskellige religioner forstås som parallelle måder at forholde sig til den samme kosmiske virkelighed, der rækker ud over institutionelle grænser, og hvor religiøs praksis forstås som individuel erkendelse og erfaring adskilt fra bestemte dogmer eller traditioner (URL: 5, 20, 36).

Synkretisme

Underkoden *synkretisme* forekommer på 11 hjemmesider med i alt 21 referencer. Synkretisme betegner en praksis, hvor elementer fra forskellige religiøse, spirituelle og kulturelle traditioner kombineres, uden at der søges konsistens (Religion.dk 2026).

I empirien kommer dette til udtryk gennem sammenkoblinger af kristne forestillinger og østlige begreber. Kristne forestillinger om ærkeengle kombineres med chakralære (URL: 8). Det ses også i integrationen af østlige traditioner i nutidig praksis, hvor meditation og yoga kombineres med forestillinger om personlig udvikling (URL: 46). Desuden fortolkes forestillinger om Jesus i samspil med reinkarnation, meditation og åndelig udvikling, hvilket medfører en nyfortolkning af kristne begreber (URL: 1).

Religiøs funktionalitet

Denne primærkode har til formål at kortlægge, hvordan alternative behandlere tillægger deres praksis funktioner, der traditionelt forbindes med religion. I alt forekommer koden på 8 hjemmesider med 17 kodet referencer.

Fællesskab og ritualer

Underkoden *fællesskab og ritualer* forekommer på 3 hjemmesider med i alt 6 referencer, og omfatter praksisser, hvor fællesskab og ritualer spiller en central rolle. Fælles bøn, tilbedelse og samvær fremstilles som meningsskabende handlinger, der rækker ud over individuel behandling. I nogle tilfælde knyttes fællesskabet til kristne ritualer som bøn og dåb, hvor deltagelse i kollektive bedegrupper forstås som en måde at være forbundet med Gud (URL: 3). I andre tilfælde etableres fællesskaber gennem shamanistisk inspirerede gruppesessioner, hvor deltagerne samles om fælles handlinger med henblik på healing eller kontakt med den åndelige verden (URL: 35).

Helbredelse og transformation

Underkoden *helbredelse og transformation* forekommer på 5 hjemmesider med i alt 6 referencer. På disse hjemmesider forstås helbredelse som en proces, der rækker ud over det fysiske og omfatter åndelig eller eksistentiel forandring. Helbredelse beskrives som noget, der opnås gennem kontakt til en højere dimension. I nogle tilfælde stammer denne forståelse fra en kristen teologi, hvor helbredelse af ånd, sjæl og legeme ses som et resultat af relationen til Gud og Jesus (URL: 3). I andre tilfælde beskrives helbredelse gennem shamanistiske sjælerejser, der fungerer som middel til indre transformation og kontakt med den åndelige verden (URL: 19).

Mening eller retning

Underkoden *mening eller retning* forekommer på 3 hjemmesider med i alt 4 referencer. På disse hjemmesider formidles overordnede forståelser af menneskets formål og plads i verden. I nogle tilfælde ses livets mening ud fra en kristen forståelse, hvor menneskets formål knyttes til relationen til Gud, og kroppen forstås som et tempel for Helligånden, hvilket giver både livsførelse og praksis en religiøs retning (URL: 3).

I andre tilfælde forstås menneskelivet som en udviklingsproces mod kosmisk bevidsthed, hvor mening og retning knyttes til individuel erkendelse og åndelig indsigt (URL: 20).

Religiøs praksis og ritualisering

Denne primærkode har til formål at kortlægge, hvordan alternative behandlere inddrager religiøse elementer i deres praksis gennem konkrete handlinger, ritualer og gentagende praksisformer. I alt forekommer koden på 28 hjemmesider med 46 kodet referencer.

Helbredende ritualer

Underkoden *helbredende ritualer* forekommer på 9 hjemmesider med i alt 10 referencer. Koden dækker praksisser, hvor helbredelse fremstilles som en ritualiseret proces, der involverer religiøse eller religiøst inspirerede forståelser af krop, energi, sjæl og transformation. I empirien beskrives flere behandlinger som gentagende praksisser, hvor balance og energiregulering tillægges stor betydning. Akupunktur beskrives som en praksis, der regulerer energistrømmen i kroppen og genopretter balance mellem yin og yang (URL-4). Behandlingen fremstilles ikke kun som en fysisk teknik, men som et ritualiseret indgreb i kroppen, hvor begreber fra kinesisk tradition fungerer som forklaring på helbredelse. Tilsvarende fremstilles intuitiv energibehandling som en proces, hvor arbejde med krop, sind og sjæl muliggør forløsning af indre blokeringer (URL: 6).

Hverdagsritualer

Underkoden *hverdagsritualer* forekommer på 5 hjemmesider med i alt 5 referencer. Koden dækker praksisser, hvor spirituelt eller religiøst inspirerede handlinger integreres i dagliglivet og fungerer som gentagende aktiviteter.

I empirien beskrives ritualerne som regelmæssig deltagelse i meditationscirkler, hvor guidede øvelser og fælles refleksion udgør et rum for indre udvikling (URL: 50). Lignende ritualisering ses i fremstillinger af *qigong* som en enkel, gentagelig praksis, der kan integreres i hverdagen og styrke både krop, sjæl og energiflow. Her fungerer selv-healing som et ritualiseret middel til balance i livet (URL-52).

Kroppen som hellig/spirituel kanal

Underkoden *kroppen som hellig/spirituel kanal* forekommer på 10 hjemmesider med i alt 12 referencer. Denne underkode dækker tilfælde, hvor kroppen fremstilles som et medium, hvor spirituel viden, energi eller kommunikation formidles. På flere hjemmesider beskrives evnen til at gå i dyb trance, hvor afdøde eller ånder kan benytte den fysiske krop til at formidle budskaber. Kroppen forstås som et midlertidigt redskab, hvor behandleren fungerer som kanal for den åndelige verden (URL: 17, 44).

Religiøse referencer og symbolik

Denne primærkode har til formål at kortlægge ikke om, men hvordan alternative behandlere anvender religiøse referencer, symboler og begreber. I alt forekommer koden på 28 hjemmesider med 76 kodet referencer.

Direkte religiøse referencer

Underkoden *direkte religiøse referencer* forekommer på 7 hjemmesider med i alt 19 referencer og dækker eksplicite henvisninger til konkrete religiøse traditioner, dogmer, figurer og helligtekster.

Dette ses både gennem klassiske kristne udsagn og henvisninger til østlige religioner. På nogle hjemmesider præsenteres Kristendommen som et klart grundlag for tro, livsførelse og fællesskab med referencer til Treenigheden, Jesus, og Biblen (URL: 3, 2). På andre hjemmesider inddrages hinduistiske forestillinger gennem henvisninger til guden Shiva, ritualer som shivaratri og praksisser som faste og hengivenhed (URL: 5). Derudover anvendes begreber som karma eksplicit som forklaringsrammer for menneskets livsforløb, hvor handlinger forstås som del af et kosmisk system der stammer fra østlig religion (URL: 9).

Symbolsk brug af religion

Underkoden *symbolsk brug af religion* forekommer på 19 hjemmesider med i alt 33 referencer, og dækker tilfælde, hvor religiøse figurer og begreber anvendes som fleksible meningsskabende symboler og ikke som udtryk for doktrinær tro.

På tværs af hjemmesiderne ses, at religiøse elementer som engle, sjælen og karma anvendes som symbolske midler i arbejdet med healing, identitet og personlig udvikling. Disse elementer bruges pragmatisk som forklaringsmodeller i individuelle praksisser (URL: 8, 27, 53). Samtidig materialiseres religiøse symboler i objekter som engle og talismaner, der tillægges energetiske og beskyttende egenskaber (URL: 38).

Visuelle religiøse markører

Som beskrevet har jeg til denne underkode lavet et separat skema over de symboler, der forekommer på hjemmesiderne. En gennemgang af disse viser, at der forekommer en række tilbagevendende symboler, om end den samlede brug af religiøs eller spirituel symbolik er relativt begrænset. De mest udbredte visuelle markører er naturmotiver, som forekommer på 27 hjemmesider, efterfulgt af billeder relateret til meditation på 15 hjemmesider. Derudover optræder krystaller på 11 hjemmesider og lotusblomster på 9. Mindre udbredte, men stadig gentagende symboler omfatter yin/yang og buddhafigurer, som begge forekommer på 5 hjemmesider.

Samlet anvendes visuelle symboler selektivt og ofte i en afdæmpet form, der knytter sig til natur, indre ro og balance snarere end til institutionelle eller doktrinære religiøse referencer.

Trosforestillinger og verdenssyn

Denne primærkode har til formål at kortlægge de overordnede kosmologiske antagelser. I alt forekommer koden på 21 hjemmesider med 47 kodet referencer.

Kosmologi og verdenssyn

Underkategorien *kosmologi og verdenssyn* forekommer på 7 hjemmesider med i alt 10 referencer og omfatter udsagn, hvor behandlerne formidler forestillinger om verdens orden. I nogle tilfælde fremstilles verden gennem en klassisk kristen kosmologi, hvor Guds rige forstås som en aktiv guddommelig orden, der kan realiseres i verden gennem menneskelig handling (URL: 3). I andre tilfælde beskrives et spirituelt verdensbillede, hvor naturen og den åndelige verden opfattes som levende og befolket af åndelige væsener, der udgør en integreret del af virkelighedsforståelsen (URL-13). Der forekommer også kosmologier, hvor kristne begreber kombineres med reinkarnation, karma og bevidsthed (URL: 20).

Syn på det guddommelige eller en højere kraft

Underkoden *synet på det guddommelige eller en højere kraft* forekommer på 6 hjemmesider med i alt 11 referencer og omfatter udsagn om, hvad der forstås som den ultimative åndelige autoritet.

Empirien viser forskellige forståelser af det guddommelige. På nogle hjemmesider formuleres et klassisk kristent gudsbegreb, hvor Gud forstås som personlig og transcendent, og hvor frelse, synd og Helligåndens virke står centralt (URL: 3). Andre hjemmesider præsenterer et mere iboende gudsbegreb, hvor det guddommelige forstås som nærværende i alt. Her knyttes åndelig erkendelse til erfaringen af enhed mellem menneske, natur og univers (URL: 5). Energetiske og kosmiske forståelser af en højere kraft forekommer også, hvor begreber som lys, karma og sjælelige læreprocesser anvendes. Her forstås den højere kraft ikke som en personlig gud, men som universelle energier og kosmiske principper (URL-9).

Syn på mennesket og dets udvikling

Underkoden *syn på mennesket og dets udvikling* forekommer på 10 hjemmesider med i alt 16 referencer, og omfatter udsagn om menneskets væsen, formål og mulighed for forandring.

Empirien viser forskellige forståelser af menneskelig udvikling. På nogle hjemmesider fremstilles mennesket som forpligtet på en religiøs livsførelse, hvor kroppen forstås som et tempel for Helligånden, og udvikling knyttes til moralsk disciplin, lydighed og frelse (URL: 3). Andre hjemmesider formidler et mere universelt menneskesyn, hvor menneskets formål er at erkende enhed med hele skabelsen og omsætte denne erkendelse til handling (URL: 5). Mennesket beskrives også flere steder som et unikt individ med et iboende potentiale, der kan udfoldes gennem selvindsigt, bevidsthed og spirituel vejledning (URL: 22).

Analyse

Analysen tager udgangspunkt i de mønstre, der ses på tværs af koderne, og bygger videre på kortlægningen der viser, at alternative behandlere på krop-sind-ånd messen i bredt omfang inddrager religiøse elementer, begreber og symboler, men på måder der ikke følger etablerede religiøse institutioner. På tværs af kodningerne ses et mønster, hvor religiøse forestillinger anvendes selektivt og ofte synkretistisk for eksempel gennem kombinationer af kristne, østlige og kosmiske elementer. Samtidig ses en tydelig orientering mod helbredelse og personlig transformation, hvor religiøse begreber får mening gennem deres praktiske funktion og ikke gennem trosmæssig forpligtelse.

Derfor vil jeg argumentere for, at kortlægningen peger på, at forholdet mellem alternativ behandling, spiritualitet og religiøsitet ikke kan forstås som et enten eller forhold, men som et mere flydende samspil. Disse resultater rejser spørgsmål om, hvordan religion omformes og transformeres i praksis, og danner afsæt for den følgende analyse.

At religiøse elementer er udbredt blandt de alternative behandlere, kan analyseres gennem McGuires begreb om levet religion, der beskriver religion som noget, der formes i hverdagslivet og ikke gennem formel troslære. McGuire peger på, at der bør lægges større vægt på personlige overbevisninger og praksisser, da det er herigennem individers religiøse liv formes. De alternative behandlere fremstiller ikke sammenhængende teologiske systemer, men anvender religiøse begreber, symboler og ritualer selektivt og kontekstuel i relation til helbredelse, livsudfordringer og personlig udvikling. På den måde fremstår religion som noget, der leves og anvendes i praksis.

McGuire beskriver også, at spiritualitet ikke er et nyt fænomen men noget, der kan betegne og rumme individuel tilknytning til religion, hvilket kan være med til at gøre det religiøse landskab mere mangfoldigt. Desuden peger hun på, at religion ikke forsvinder, men forskydes fra institutionelle rammer til individets egne meningssystemer. Kortlægningen viser, at leder man efter religion hos alternative behandlere er den ikke svær at finde. Dog kan det ikke afgøres, om behandlerne opfatter denne som værende religion i klassisk forstand.

McGuires argument om eklekticisme som et centralt træk ved nutidig spiritualitet ses også i empirien. Kombinationer af kristne forestillinger, østlige traditioner, kosmiske energibegreber og alternative behandlingsformer optræder på tværs af hjemmesiderne. Disse kombinationer præsenteres ikke som problematiske men som meningsfulde for individuelle praksisser, hvilket understøtter McGuires fokus på levet religion. I kortlægningen sameksisterer kristne begreber som Helligånden, Jesus og Gud med reinkarnation, karma og kosmisk bevidsthed uden problematisering.

Samtidig er kroppens centrale rolle i empirien også i overensstemmelse med McGuires fokus på materialitet og kropslighed. Kroppen fremstilles som et spirituelt medium, en kanal eller et sted for transformation. Ritualiserede praksisser som energi-behandling, trommeregser, meditation og akupunktur fungerer som konkrete handlinger, og jeg vil argumentere for, at religiøs mening her kommer til udtryk gennem sanselige og kropslige erfaringer. På den måde er religion ikke adskilt fra hverdagslivet men indlejret i det.

Starks begreb om subjektiv religiøsitet bidrager yderligere til forståelsen af disse mønstre. I kortlægningen er det tydeligt, at fraværet af institutionel tilknytning ikke indebærer fravær af religiøse elementer. Tværtimod er forestillinger om højere kræfter, kosmiske ordener og guddommelig energi udbredt på tværs af empirien. Dette understøtter Starks kritik af sekulariseringstesen, da religion ikke forsvinder, men løsriver sig fra institutionelle rammer og fortsætter i subjektive og individualiserede former. Starks kritik af forestillingen om en tidligere ensartet religiøsitet er også relevant for denne analyse. Den selektive brug af religiøse elementer blandt behandlere fremstår ikke som et radikalt brud med fortiden men som en videreførelse, hvor religion og spiritualitet integreres i hverdagslivet. Altså er det muligt at betragte alternativ behandling som en nutidig måde at se subjektiv religiøsitet på, hvor religion tilpasses individuelle behov og livssituationer. Derfor vil jeg argumentere for, at denne kortlægning udgør et eksempel på, at der ikke er tale om irreligiøsitet men større pluralisering og individualisering.

Religion er blevet transformeret og indlejret i nye sammenhænge, hvor grænserne fremstår mere flydende.

Woodhead og Heelas skelnen mellem *life-as religion* og *subjective-life spirituality* hjælper også til at forstå forskellene i empirien. De få hjemmesider, der repræsenterer tydelige kristne institutionelle positioner, kan forstås som udtryk for *life-as religion*, hvor mening og autoritet tager udgangspunkt i en objektiv orden med doktrinære rammer. Overfor det står størstedelen af behandlere, hvis praksisser i høj grad kan forstås som *subjective-life spirituality*, hvor individets erfaring, intuition og indre udvikling fungerer som kilde til autoritet. Ud fra det vil jeg argumentere for, at der ses et eksempel på den spirituelle revolution som Woodhead og Heelas beskriver. Baseret på min empiri er der en klar overvægt af behandlere, der repræsenterer subjektive overbevisninger fremfor institutionaliseret religion.

Religiøse begreber anvendes ikke for at pålægge individet bestemte forskrifter, men for at understøtte dets egen proces. Det guddommelige beskrives som tilgængeligt gennem kroppen, bevidstheden eller energien. Dermed passer empirien også på Woodhead og Heelas subjektiveringstese, hvor det hellige forskydes fra institutionaliserede til subjektive og erfaringsbaserede rammer. På den måde fungerer alternativ behandling som et felt, hvor subjektiv spiritualitet og levet religion smelter sammen i nye former, der udfordrer traditionelle religionsmodeller samt skellene mellem religion og spiritualitet.

Samlet viser analysen, at alternative behandlere ikke nødvendigvis udgør et spirituelt alternativ til religion men nok nærmere et empirisk eksempel på, hvordan religion transformeres, individualiseres og leves i praksis.

Diskussion

Udgangspunktet for denne opgave var en iagttagelse af, at litteratur om religion og spiritualitet ofte er præget af forventninger og fordomme. Alternative behandlere fremstilles enten som spirituelle frem for religiøse eller som repræsentanter for en særlig form for religiøsitet. Samtidig antages det, at religion og spiritualitet kan adskilles skarpt som analytiske kategorier. Jeg mener, at denne kortlægning udfordrer disse forventninger og fordomme, da jeg har vist, at en sådan adskillelse er vanskelig at fastholde, når man undersøger, hvordan alternative behandlere formidler deres praksis.

Kortlægningen viser, at religiøse elementer forekommer på tværs af alle primærkoderne, men sjældent i form af dogmer og institutionel tro. I stedet anvendes religiøse begreber, symboler og forestillinger selektivt, ofte med fokus på healing, mening, transformation og hverdagsliv.

Distinktionen tidligere i opgaven mellem alternativ behandling, spiritualitet og religiøsitet viser sig dog ikke entydigt i empirien, fordi begreberne overlapper. Særligt fungerer spiritualitet som et fleksibelt begreb, der muliggør brugen af religiøse elementer uden institutionel tilknytning. Denne tilgang ligger i forlængelse af Steven J. Sutcliffe og Ingvild S. Gilhus kritik af religionsforskningens håndtering af *New Age* og beslægtede fænomener. De peger på, at *New Age* er blandt de mest omdiskuterede begreber i religionsstudier, netop fordi de udfordrer etablerede religionsmodeller, der tager udgangspunkt i institutionaliseret religion (Sutcliffe og Gilhus 2013, 1). Tidlige religionsforskere var optaget af at studere primitive kulturer, mens samtidige religiøse fænomener i Vesten blev udeladt (ibid.). Dette har medført, at spirituelle og holistiske praksisser længe har været underbelyst i forskningen.

Sutcliffe og Gilhus advarer mod et cirkulært argument, hvor *New Age* forbliver atypisk, fordi det udelades fra religionsdefinitionerne (ibid., 2). I stedet efterlyser de religionsmodeller, der kan rumme *New Age* enten gennem udvidede eksisterende modeller eller ved udvikling af nye (ibid., 2-3). De skelner mellem *New Age sensu stricto*, forstået som forestillingen om en nært forestående ny tidsalder indviet af overjordiske væsener, og *New Age sensu lato*, som betegner en bredere gruppe af praksisser og overbevisninger med fokus på individuel vækst, holisme og krop-sind-ånd i hverdagslivet (ibid., 4).

Det er især denne brede forståelse, der er relevant i forhold til mine resultater. Hjemmesiderne afspejler i høj grad *sensu lato*, hvor religiøse og spirituelle elementer integreres i hverdagens praksisser uden institutionel tilknytning. Denne mere flydende forståelse udfordrer verdensreligions-paradigmet, hvor religion forstås som en stabil, institutionel størrelse med tydeligt definerede autoriteter (ibid., 8-9)

Hvis vi i stedet forstår religion som noget dynamisk, der er præget af processer som individualisering, pluralisering og sekularisering, kan man betragte alternativ behandling såvel som *New Age* som et muligt eksempel på en måde, hvorpå religion fremstår anderledes. Dette ses i kortlægningens resultater, da religion netop kommer til udtryk gennem praksis, funktion og symbolik frem for gennem doktrinær tro.

Stef Aupers og Dick Houtman bidrager yderligere til denne diskussion ved at vise, hvordan klassiske sekulariseringsteorier udfordres af fremvæksten af det, de kalder *postkristen spiritualitet* (Houtman og Aupers 2007, 305). De dokumenterer, at former for spiritualitet præget af sakralisering af selvet er blevet mere udbredt i Vesten (ibid., 307-308). Samtidig understreger de, at grænsen mellem religion og spiritualitet ikke kan forstås som fast eller entydig. Postkristen spiritualitet beskrives som en sammensætning af ideer og praksisser, der kombineres individuelt og situationsbestemt, hvilket har ført til betegnelser som *gør-det-selv religion* og *spirituelle supermarkeder* (ibid., 306-307).

Disse perspektiver er særligt relevante i lyset af Ahlins undersøgelser af alternative behandlere. Ahlin havde en klar forventning om, at alternative behandlere primært ville identificere sig som spirituelle og ikke-religiøse, men hans empiriske resultater udfordrede denne antagelse. Næsten halvdelen af behandlerne angav, at de er religiøse, åndeligt søgende og/eller åndeligt afklarede (Ahlin 2007, 69). Samtidig viser studiet, at 9 ud af 10 behandlere beskriver sig selv som åndeligt søgende ofte i kombination med kategorierne kristen og/eller religiøs (ibid., 66). Dette går imod forestillingen om, at spiritualitet opleves som en modsætning til religion. Ahlin forklarer dette med, at mange behandlere er vokset op i en kristen kulturel kontekst, og derfor fortsat kan betegne sig som kristne uden nødvendigvis at tilslutte sig kristne dogmer (ibid., 65-66).

Ud fra denne kortlægning er problemet ikke behandlernes personlige identifikation, men forventningen om, at spiritualitet og religiøsitet er adskilt. Selvom Ahlin anerkender, at behandlerne i hans undersøgelse kombinerer spirituelle og religiøse identifikationer, fastholder han adskillelsen, og kommer med forklaringer på dette. Min empiri peger derimod på, at sådanne identifikationer ofte sameksisterer uden at opfattes som modstridende. Dette stemmer overens med kortlægningens fund, hvor kristne begreber som Jesus, Helligånden og næstekærlighed optræder side om side med forestillinger om karma, reinkarnation og kosmisk energi. Dette understøtter analysens pointe om synkretisme som et centralt træk.

Samlet peger opgavens resultater på, at forholdet mellem alternativ behandling, spiritualitet og religiøsitet ikke kan indkapsles i lukkede kategorier. Undersøgelsen viser ikke noget om behandlernes personlige forhold til religion, men selv hvis mange af behandlerne ikke identificerer sig som religiøse i traditionel forstand, indgår der fortsat tydelige religiøse elementer i deres praksis, verdensbilleder og meningssystemer. Dette viser, at religiøsitet, spiritualitet og alternativ behandling empirisk kan sameksistere uanset aktørernes personlige ståsteder.

At alternative behandlere ofte betegnes som spirituelle er en analytisk tilskrivning, der risikerer at skjule kompleksiteten i deres praksis. Betegnelsen kan give indtryk af, at det spirituelle eller alternative står i modsætning til det religiøse, eller at spiritualitet er udtryk for afstandtagen til religion. Jeg mener, at opgavens resultater udfordrer denne antagelse. Selvom der findes eksempler på kritik af dogmer og religiøse institutioner, ses der samtidig en udbredt anvendelse af religiøse begreber, figurer og kosmologier. Dette peger på, at det spirituelle ikke nødvendigvis fungerer som alternativ til religion men som en måde at omforme og aktualisere religiøse elementer.

For at kunne diskutere hvorvidt alternative behandlere er spirituelle, religiøse eller begge dele, er det derfor afgørende at undersøge, hvilke elementer de konkret bringer i spil. Kortlægningen viser, at disse elementer blandt andet omfatter forestillinger om healing, mening, kosmisk orden, karma, sjæl, guddommelig energi og kroppens rolle som spirituel kanal.

Dette rejser et mere grundlæggende spørgsmål om, hvorvidt den analytiske distinktion mellem spiritualitet og religiøsitet fortsat er gyldig. Opgaven viser, at forventningerne om, at spiritualitet er udogmatisk, individualiseret og i modsætning til institutionel religion, kun delvist bekræftes. Nogle behandlere tager afstand fra organiserede religiøse institutioner, men dette udelukker ikke brugen af religiøse symboler, narrativer og autoriteter. Tværtimod fremstår elementerne ofte mere åbne, praktiske og situationsbestemte.

Dermed understøtter analysen den overordnede pointe, at grænserne mellem alternativ behandling, spiritualitet og religiøsitet ikke længere kan forstås som udelukkende størrelser. De fremstår nærmere som analytiske redskaber, der skal anvendes med opmærksomhed på deres begrænsninger. Samtidig peger undersøgelsen på, at flere teorier på området hviler på forventninger om sådanne skel, som ikke ses i min undersøgelse. Dermed viser undersøgelsen, at religiøse elementer fortsat er meningsfulde, men at de anvendes mere fleksibelt, hvor individuel erfaring og praksis vægtes højere end institutionelle tilhørsforhold.

Metodekritik

Undersøgelsen bygger udelukkende på en analyse af hjemmesidetekster, hvilket indebærer metodiske begrænsninger (Bryman 2016, 300). Hjemmesider fungerer som offentlige selvfremstillinger og giver indblik i, hvordan behandlere præsenterer deres

praksis, men ikke i deres personlige overbevisninger eller anvendelsen af religiøse elementer i konkrete situationer. Analysen belyser dermed primært formidling og iscenesættelse fremfor egentlig praksis.

Empiriudvælgelsen rummer yderligere udfordringer. Som nævnt tidligere har jeg benyttet mig af begrebet alternativ behandler i største del af opgaven, fordi langt de fleste hjemmesidetekster kommer fra alternative behandlere. Jeg har valgt krop-sind-ånd messen som case, fordi de på deres hjemmeside beskriver, at dem man møder på messen, er udstillere inden for alternativ behandling. Dog ses i empirien eksempler, som falder uden for den kategori. Blandt disse er Aarhus Valgmenighed, som adskiller sig markant fra de andre ved at være en etableret organisation med et klart institutionelt og teologisk udgangspunkt. Deres deltagelse kan være motiveret af andre dagsordener og kan have forstærket bestemte religiøse udtryk i resultaterne. Jeg har dog taget dem med for at analysere krop-sind-ånd messen som et samlet datasæt, og derfor mener jeg, at de stadig bidrager til diskussionen.

Derudover er der også en begrænsning i selve kortlægningen. Selvom analysen identificerer mange kodede forekomster, præsenteres kun få eksempler under hver kode. Eksemplerne er udvalgt for at illustrere kodernes analytiske funktion, men kan ikke nødvendigvis betragtes som repræsentativt for hele empirien.

Af de 55 udvalgte hjemmesider forekom ingen koder på 10 af hjemmesiderne, hvilket reducerer det faktiske kodede antal til 45. Sammenholdt med, at messen omfattede 86 udstillere, betyder dette, at undersøgelsen kun dækker lidt over halvdelen af det potentielle felt. Fravalgene er analytisk begrundede, men begrænser undersøgelsens samlede repræsentativitet.

Endelig indebærer den tematiske kodning en reduktion, hvor komplekse udsagn kategoriseres i relativt faste koder. Kodningen er teoretisk baseret, men består af mine fortolkninger og rummer derfor en risiko for bias (ibid.,398). Samlet bør undersøgelsen læses som eksplorativ hvad angår casen og ikke som repræsentativ for hele det alternative behandlingsmiljø i Danmark.

På trods af disse metodiske begrænsninger vil jeg dog stadig argumentere for, at kortlægningen giver et solidt grundlag for at diskutere, hvordan religiøse elementer inkorporeres i alternative behandling.

Konklusion

Jeg har i denne opgave kortlagt, hvordan alternative behandlere på krop-sind-ånd-messen i Aarhus 2025 inddrager religiøse elementer, samt undersøgt forholdet mellem alternativ behandling, spiritualitet og religiøsitet. Analysen af hjemmesiderne viser, at religiøse begreber, symbolik og forestillinger forekommer bredt, men sjældent i form af institutionel eller dogmatisk religion.

Religiøse elementer anvendes selektivt og ofte synkretistisk med fokus på helbredelse, mening og personlig udvikling. Kroppen spiller en central rolle både som behandlingsfelt og spirituel kanal, og religiøs mening formidles gennem praksis og erfaring frem for gennem troslære. Dette peger på, at behandlernes forskellige forestillinger muligvis kan forstås som udtryk for levet religion.

Samtidig viser undersøgelsen, at distinktionen mellem spiritualitet og religiøsitet er analytisk skrøbelig. Selvom nogle behandlere tager afstand fra organiseret religion, indgår der fortsat religiøse figurer, kosmologier og autoriteter i deres praksis. Spiritualitet fungerer dermed som et grænsebegreb, der muliggør religiøs meningsdannelse uden institutionel tilknytning.

Samlet viser opgaven, at alternativ behandling ikke udgør et alternativ til spiritualitet eller religion men et felt, hvor religiøse elementer transformeres, individualiseres og aktualiseres i nye former. Distinktionen mellem alternativ behandling, spiritualitet og religiøsitet bør derfor anvendes med opmærksomhed på overlap, og ikke som fastlåste kategorier.

Litteraturliste

Ahlin, Lars

2007 *Krop, sind - eller ånd?: Alternative behandlere og spiritualitet i Danmark*, Univers, Højbjerg

Bryman, Alan

2016 *Social research methods*, Oxford University Press, Oxford

Daninfo.dk

2025 "Vores messer", *Krop-sind-ånd messen* <https://www.daninfo.dk/#vores-messer> (tilgået d. 5/1-2026)

Daninfo.dk

2025 "Aarhus", *Krop-sind-ånd messen* <https://www.daninfo.dk/messerne/aarhus/> (tilgået d. 5/1-2026)

Heelas, Paul og Linda Woodhead

2021 *The Spiritual Revolution: Why Religion is Giving Way to Spirituality*, Blackwell Publishing, Malden, USA

Houtman, Dick og Stef Aupers

2007 "The Spiritual Turn and the Decline of Tradition: The Spread of Post-Christian Spirituality in 14 Western Countries, 1981-2000", *Journal for the scientific study of religion* 46(3): 305-320

Kaptchuk, Ted J.

1998 "The Persuasive Appeal of Alternative Medicine", *Annals of internal medicine* 129(12): 1061-1065

McGuire, Meredith B. og Eileen Barker

2008 "Toward a Sociology of Spirituality: Individual Religion in Social/Historical Context", i: eds., Routledge, 215-232

Religion.dk

2026 "Synkretisme", <https://www.religion.dk/leksikon/synkretisme> (tilgået d. 5/1-2026)

Risager, Miriam

2024 "De 10 vigtigste ting at vide om New Age", *Kristeligt-dagblad.dk* <https://www.kristeligt-dagblad.dk/religion/de-10-vigtigste-ting-vide-om-new-age> (tilgået d. 5/1-2026)

Stark, Rodney

1999 "Secularization, R.I.P.", *Sociology of religion* 60(3): 249-273

Sutcliffe, Steven J. og Ingvild Saelid Gilhus

2013 "Introduction: "All mixed up" – thinking about religion in relation to New Age spiritualities", i: eds., Routledge, United Kingdom, 7-22